

УДК 37. 013. 73

**ЗНАЧЕННЯ ФЕНОМЕНУ ВІРИ У ФОРМУВАННІ
ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ**

Г.М. Груць, канд. пед. наук, доцент, докторант кафедри педагогіки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка

Визначено сутність релігії та віри, обґрунтовано необхідність включення феномену віри в загальну методологічну платформу гуманізації освіти, як відсутнього елемента цілісності освітньої парадигми, охарактеризовано етапи становлення віри у себе, проаналізовано взаємозв'язок знання та віри.

Ключові слова: віра, релігія, феномен віри, релігійність, знання, розвиток, виховання, особистість.

Актуальність проблеми. Попередньою умовою морального досвіду духовності представники релігійної філософії і духовної антропології вважають релігійність, яку трактують як прихильність до віри чи, радше, дар віри, що возвеличує людину до визнання розумності, одухотвореності або одушевленості світу, а у вищих своїх зразках – до визнання живого Бога. За релігійними уявленнями, Бог виступає як Абсолют, що верховенствує над людськими і природними силами, можливостями та стосунками. Бог, з погляду теологів, є трансцендентним (потойбічним) феноменом, що перебуває поза межами конкретного замкненого іманентного кола свідомості. Тому людина не може побачити Бога, пізнати, зрозуміти його дії. Він лише сам може відкритися людині. Бог – це своєрідна надприродна сутність, яка наділена вищим розумом, абсолютною досконалістю і всемогутністю. Він є творцем світу й зумовлює все, що відбувається у ньому [6, с. 18].

Упродовж багатьох віків люди шукають доказів як «за», так і «проти» існування Бога. Однак усі пошуки залишаються марними. І. Кант, розмірковуючи над цією проблемою, дійшов висновку, що існування Бога неможливо ні довести, ні спростувати. Неодноразові спроби знищити, витіснити релігію з людської свідомості виявилися даремними. Адже історія людства свідчить, що релігія є стійким соціальним утворенням. Зрештою більшість видатних учених вірили в існування Творця. До таких належать засновники класичної науки:

Йоганн Кеплер (1571–1630) – Механіка небесних тіл;

Блез Паскаль (1623–1691) – Гідростатика;

Роберт Бойль (1627–1691) – Хімія, газова динаміка;

Ісаак Ньютон (1642–1727) – Математика, оптика, динаміка;

Майкл Фарадей (1791–1867) – Магнетизм;

Чарльз Бебедж (1792–1871) – Інформатика;

Грего Мендель (1822–1884) – Генетика;

Луї Пастер (1822–1895) – Бактеріологія

Лорд Кельвін (1824–1907) – Термодинаміка;

Джеймс Клерк Максвелл (1831–1879) – Електродинаміка, термодинаміка.

І сьогодні чимало науковців є віруючими. Відомий фізик, лауреат Нобелівської премії 1998 року, професор В. Філіпс на запитання, чи він вірить у Бога, відповів ствердно. Ще один приклад – Г. Пранс, директор К. Гарденс, всесвітньо відомого ботанічного саду в околицях Лондона. А одна з найбільш видатних учених у галузі вивчення людського мозку академік Г. Бекетова свою релігійність пояснює тим, що, вивчивши досконально мозок людини, вона переконалася, що такий надзвичайно складний феномен не міг виникнути сам. Це результат дії вищої сили – Бога.

Історія свідчить про те, що віра в Творця аж ніяк не заважала розвитку науки і стала одним із основних імпульсів її становлення.

Отже, релігія (лат. *religio* – благочестя, святиня, побожність) – це своєрідний духовний феномен, що виражає віру людини у надприродне начало, яке є джерелом буття всього суцього, засобом спілкування з ним, проникненням в його суть [6, с. 18]. Також вважають, що релігія походить і від інших латинських слів: «*religare*» (зв'язувати, поєднувати) і «*relatio*» (ставитись). Інакше кажучи, релігія – це спосіб ставлення людини до світу, віра у всезагальний зв'язок усіх явищ під впливом певної вищої сили, якій треба поклонятися, щоб здобути її прихильність. Тобто усі три поняття можуть бути етимологічним витоком релігії. Матеріалісти вважають релігію фантастичним відображенням у головах людей панівних над ними природних і суспільних сил. З. Фройд уважав, що релігія виникає із почуття провини за скоєний безпідставний злочин (вбивство батька роду). Дж. Фрезер стверджував, що релігія народжується із магічного дійства. Однак усі ці визначення стосуються психологічних особливостей людського єства, а тому варто звернути увагу й на об'єкт релігійного відображення. Об'єктом виступає своєрідний світ, у якому присутні і матеріальна дійсність, і ідеальне. У своїй цілісності цей світ постає як буття. Тому коли, на думку А. Тойнбі, окремі науки вивчають часткові аспекти буття, то релігія звернена до нього як до цілого. А оскільки основу

релігії складає віра — особливий психічний стан повного визнання й прийняття якогось твердження або установки без достатніх обґрунтувань, то включення феномену віри в загальну методологічну платформу гуманізації освіти, як відсутнього елемента цілісності освітньої парадигми, обумовлено її світоглядною функцією у процесі формування і розвитку особистості студента.

Феномен віри був у центрі уваги «Творіння Отців Церкви»: Августина, Аврелія, Климента Олександрійського, Фоми Аквінського, Тертуліана, Іларія з Пуатьє, Боеція. До проблеми віри зверталися як науковці, так і служителі культу. До віри закликали політики і державні діячі. У нашій країні обговорення питання віри пов'язане з іменами таких мислителів, як Г. Сковорода, П. Юркевич, М. Костомаров, К. Ушинський, С. Русова, Г. Ващенко, М. Пирогов, Ю. Дзерович, С. Кримський. Особливу увагу зосереджували на проблемі віри зарубіжні науковці і філософи: Г. Гегель, Р. Декарт, І. Кант, Н. Кузанський, Г. Лейбніц, Дж. Локк, Л. Фейербах, А. Ейнштейн.

Мета статті – проаналізувати феномен віри та її роль у формуванні особистості студентів.

Прихильники релігійності висунули слушні аргументи: історично перші моральні норми сформульовано в релігії. Дослідження Священних Писань підтверджують думку, що в цих книгах занотовані основи морально-духовних цінностей, які мають характер загальнолюдських. Вони залишаються сталими, оскільки зумовлені тим спільним, що є в природі будь-якого суспільства незалежно від існуючого ладу, способу управління, релігійних чи політичних уподобань. Спільне в природі всіх людей багато в чому переважає над відмінним між індивідами та народами, оскільки всі люди належать до одного виду, а отже, внутрішньовидові відмінності набагато вужчі, ніж міжвидові. Тобто в природі будь-якого суспільства є загальна основа, зумовлена необхідністю людей у взаємодії.

Однак релігійність співвідноситься також і з певним типом культури, на що звернули увагу російські філософи ХІХ ст. Кожний тип культури – східна, західна чи антична – має своїм джерелом визначений тип духовного досвіду, у кожній з них є своя точка опертя, своє «живе джерело». Досить яскраво такий зв'язок простежується у цих концепціях, які осмислюють культуру як конкретну органічну цілісність, вбачаючи причину її піднесення і занепаду у зміні панівної форми духовного. Позаяк духовний досвід є основою формування будь-якої національної культури, В. Зеньківський сформулював тезу про релігійність кожної культури. Оцінка культури, за В. Зеньківським, визначається її релігійністю, а тому кризу західної культури він розглядає як кризу християнства. Ця ж ідея проповідується у містико-натуралістичній концепції історичного процесу К. Леонтьєва, згідно з якою духовність є основою усіх історичних подій: розквіт суспільства супроводжується усвідомленням зв'язку людської долі з божественним призначенням, натомість спрощення соціального організму супроводжується пануванням релятивізму, принципом корисності, вимиванням з духовності релігійних начал.

Виходячи з розуміння релігійності як необхідної умови духовності, духовна антропологія визначає духовність як вищу діяльність душі, устремління до стягання Святого Духа, безгрішності, морального вдосконалення, преображення, просвітлення людини. Усвідомлена таким чином духовність має конкретні прояви у формах духовного досвіду – благочесті, подвижництві, іконописі, читанні Святого Письма, Книги Псалмів участі у літургійному житті церкви церковних піснопівах, паломництвах до духовних святинь, молитовних практиках, реколекціях, прощах тощо. У таких видах діяльності метафізичне є невід'ємним елементом щоденних переживань конкретної душі, способу її життя і душевного складу. «Для таких людей світ не буває цілковито замкнутий, завжди через нього просвічується світ «інший» [1, с. 5].

Саме тому серцевиною соціального розвитку окремої людини і соціальних, етнічних спільнот має бути духовно-моральна ідея. Оскільки на теренах нинішньої України впродовж багатьох століть християнські цінності були визначальними у вихованні, запорукою порятунку суспільства від руйнації, катастрофи, то, вочевидь, для досягнення нашої країни потрібно послуговуватися християнськими доброчинностями Віри, Надії і Любові. Саме ці три християнські іпостасі (чесноти) повинні бути інтегровані в сучасний зміст гуманістичної освітньої парадигми як своєрідна аксіома.

Основою будь-якого світогляду людини є та чи інша аксіома уявлень про світ у цілому. Вона не суперечить загальнолюдським уявленням, усьому людському досвіду, хоча не є його безпосереднім наслідком.

Що ж стосується релігійної свідомості студентів, то ця аксіома уявлень про світ у цілому базується не стільки на здобутих ними знаннях, скільки на притаманній тільки людині властивості вірити. У процесі становлення релігійного світогляду саме віра спроможна обмежити невизначеність, яка виникає під час формування картини світу на основі логічних дискурсивних системоутворень, нездатних запропонувати цілісну, завершену картину буття.

А оскільки тільки ціле, як писав Г. Гегель, володіє істинністю, то релігійні переконання й уявлення завдяки своїй специфіці заповнюють лакуни цілісної картини буття, яка створюється раціональним дискурсивним методом. Зрештою релігія – своєрідна антиотрута проти ейфорії від «ratio». «Існує глибинна суперечність між життям і знанням, – говорить М. де Унамуну. – Можна навіть сказати, що все живе не лише ірраціональне, а й антираціональне, а все раціональне – антижиттєве». Саме тому потрібно враховувати релігійність і опиратися на неї, формуючи світогляд студентів.

Зрозуміло, що для формулювання дефініції якогось поняття потрібно окреслити його межі. Нескінченність світу в цілому полишена атрибутів

скінченності, тобто у нього вони відсутні, а отже, це утруднює можливість формування картини світу у студентів, яка претендує на цілісність, істинність та універсальність. З іншого боку, будь-які спроби людини, яка перебуває на фізичному плані земного буття, скінченного й обмеженого в часі та просторі, зрозуміти і збагнути світ у цілому як нескінченне утворення, виявляються марними внаслідок відсутності в неї адекватного до нескінченності інструментарію визначення, а отже, і пізнання. Адже істинне пізнання можливе за умови співвіднесення методу пізнання з предметом, оскільки тільки подібне пізнається подібним, як стверджує теософія.

Тому цілком логічним є висновок: неможливо скінченністю досягнути, дефініювати нескінченне.

Таким чином, аби студент міг створити свою картину буття, йому необхідна багата уява, що базується на авторитетних уявленнях представників людства, а найважливіше, на вірі в істинність цих уявлень. Отже, у процесі формування і становлення світогляду студентів на основі знань і об'єктивного досвіду, який є ущербний через власну неповноту, для розуміння нескінченності потрібна віра як результат об'єктивного сукупного досвіду людства.

Феномен віри у різних проявах – від забобонів до переконань – супроводжував розвиток людства в усі часи: від первіснообщинного анімізму, аніматизму і тотемізму до монотеїстичної релігійної свідомості сучасного людства. На сьогодні « людство ... повинно пережити новий напад віри в краще майбутнє, віри глибокої, серйозної, якщо хочете, фанатичної. Адже це, можливо, наша остання спроба отямитися... Віра у світле майбутнє – це та релігія, яку я визнаю», – писав академік К. Фролов [11, с. 7], позаяк без віри неможливий жоден захід, жодне системотворче вчення.

Е. Кант у своїй "Критиці чистого розуму" стверджував, що навіть у пізнанні звичайних речей присутній елемент віри. Людина сприймає не

речі самі по собі, а лише їхні форми, їхня сутність, справжній зміст до кінця невідомі, вони — поза нашим баченням, але ми в них віримо. Зміст того, що нам кажуть, багатьох промов і лекцій, які слухаємо, і навіть цілих наук значною мірою тримається на нашій вірі. «Усяке міркування спочатку ґрунтується на вірі», – писав К. Ушинський [8, с. 159]. У такій функції віра не лише визначає стійкість наших переконань, але й компенсує недостатність раціоналістичного пізнання. При цьому вона репрезентує не якусь «другорядну», а цілком інакшу для поведінки людини важливішу форму стосунків з істиною. У певному сенсі все наше життя ґрунтується на вірі – на переконаннях, істинність яких не може бути доведена (С. Франк). Вважається, що віра є природною потребою людини і властивістю її душі (Г. Ващенко). Вона допомагає людині "бачити серцем".

«Я вірю у Великий вибух, вірю у безперервний розвиток Всесвіту, я вірю, що на конкретній стадії розвитку матерії виникло життя на землі, що у цього життя з'явився розум, я вірю, що розум починає впливати на еволюційні процеси, і для збереження людства потрібний перехід у ноосферу. Я вірю, що людство перейде у ноосферу, якщо зуміє забезпечити еволюцію людини біосфери. Це все прояви віри. Вони не суперечать людському досвіду, але я не можу їх довести. Вони впливають із загальної схеми. Ось чому я вважаю, що місце для релігійного почуття у людей завжди залишається, тобто релігійне почуття – явище вічне» [3, с. 2].

С. Русова писала, що люди «... живуть релігійним настроєм, їх думки, їх почуття шукають Бога, шукають відповіді на таємничі запитання: хто утворив красу зоряного неба, хто вкрив степ чарівними травами і квітами, хто дав дитині матір?» [7, с. 179]. Від себе додамо: яким є походження Всесвіту, як я можу впливати на хід подій у світі, хто я, як я пізнаю світ, чи являю я собою якусь цінність, чи є у мене якісь обов'язки щодо світу? Отже, «... для нас мають значення ті почуття, які живуть коло цього великого слова – Бог, якого люди шукають з дитинства...» [7, с. 179]. Ці пошуки дають змогу розуміти людину як істоту, духовність якої

грунтується на перехресті двох ліній життя: горизонтальної – вміння будувати взаємини з іншими особами й націями; вертикальної – мати над собою цінність, що обмежує сваволю інстинктів – Бога – і мати в собі моральне підґрунтя – дорогі спогади дитинства і юності, образи найближчих людей (батька, матері), світіння у душі легенд власної самобутньої культури, тобто те, що одуховлює людину, те, без чого в душі з'яє порожнеча.

Термін віра і похідні від цього поняття – довіра, невіра, зневіра, недовіра, віряни, увірувати, вірити, зневірися, вірність – використовуються як релігійною, так і науковою свідомістю. Однак поняттю віри не поталанило так, як іншим поняттям психології, філософії, теорії пізнання, педагогіки. До сьогодні ми не маємо у вітчизняній психолого-педагогічній літературі достатньо точного визначення її статусу, не кажучи уже про логічні, наукові, філософські і психолого-педагогічні рішення цієї важливої проблеми у формуванні картини світу студентів.

Одна з причин такої недовіри до віри, ігнорування досліджень її феноменальних пізнавальних, психологічних і світоглядних можливостей, на нашу думку, полягає у тому, що вона, як християнська іпостась, широко використовувалася інституційним християнством, яке без віри, без кредиціональних посилок просто не могло би виникнути, а виникнувши, не змогло би існувати протягом двадцяти століть, володіючи умами і серцями більш, ніж одного мільярда сучасного людства. Цей факт є свідченням того, що феномен віри не настільки примітивний і абсурдний, щоб ним нехтувати, наче він не заслуговує наукової уваги. Проблема віри не вписувалася у рамці матеріалістичної парадигми в освіті та вихованні. Тому у нашій країні вона майже не досліджувалася академічною педагогікою.

На сьогодні релігія як форма суспільної свідомості повинна продуктивно використовуватися у сфері виховання молодого покоління. З'ясовуючи ціннісні орієнтири у поведінці студентів, віра мала б не тільки

ставати методом гуманізації особистості, але й стратегією осмислення картини світу. Вона повинна використовуватися як один із головних компонентів у формуванні цілісної особистості, конкуруючи у цьому сенсі з соціалізацією.

У зв'язку з реформуванням освіти, з її орієнтуванням на особистісний фактор у вихованні віра повинна набути нового ціннісного звучання, щоб привернути увагу до неї з боку дослідників різних наукових галузей, зокрема педагогіки.

На сьогодні науковці з різних позицій намагаються з'ясувати і обґрунтувати сутність віри, її філософського, релігійного і психолого-педагогічного статусу. Так чи інакше, віра пов'язана передусім із проблемами соціального розвитку суспільства і спрямована безпосередньо на людину. А оскільки питаннями соціального розвитку особистості, її духовно-морального оновлення займається педагогіка, то є сенс говорити про феномен релігійної педагогіки або педагогіки віри.

Віра є вродженою властивістю людини, натомість скептицизм – надбанням досвіду. Цей факт добре простежується у розвитку дитини, яка народжується з глибокою готовністю до віри. Як зазначає К. Ушинський, «це дуже важливо для педагога: він повинен дати «поживу» серцю, розумові та вірі, щоб не обкарнати людину; вір у все, чому розум не суперечить і що корисне в практичному житті». Він радить також облагороджувати потребу віри в людині, розвивати в ній здатність «серцем вірити в правду» [8, с. 281–282].

Звертаючись до педагогічної функції віри, варто зрештою зазначити і широту цього поняття. Безумовно, віра починається з головного – з віри у «найважливіше», для християн – з віри в Бога. Але це почуття спрямоване також і на цінності буденного життя: віра у батьків, віра у вчителів, віра в себе, віра в краще майбутнє нашого народу, віра в перемогу справедливості, віра в громадянські основи суспільства, віра в дружбу, віра в можливість побудови міцної родини, довіра до людей тощо. Отже, без

віри неможливе не тільки високе, духовне але й наше повсякденне життя. Людина народжується з потребою віри, живе з нею і розвиває її в собі. Кожен із нас несе в собі почуття віри і ділиться цією якістю з іншими людьми, створюючи навколо себе поле духовного спілкування.

З усвідомленої віри починається віра в себе. Особистість черпає у вірі в себе мотиви для самовираження. Це один із перших кроків для прояву її індивідуальної свободи в оригінальних ідеях, учинках та поглядах.

Віра в себе включає також розуміння свого внутрішнього світу. Завдяки цьому народжуються мрії, які згодом зможуть перетворитися на переконання, а також розвинути в ідеї.

Одним з аспектів віри є довіра. Власне, довіра до підсвідомого, що означає подолання страху невідомого. Отож, страх долається вірою. Молодій людині хочеться вірити, що вона здатна змінити світ, і сила цієї віри стає все більшою, якщо дівчина чи юнак досягає поставлених цілей одна за одною та постійно бачить перед собою правильний шлях. Цей шлях може бути продиктований лише прямою чи опосередкованою вірою в себе, в свої сили, у свою спроможність порозумітися та співпрацювати з іншими людьми і зберегти при тому свою індивідуальність, свій внутрішній голос, що кожного дня кличе до нових горизонтів пізнання та до нових осягнень. Віра є ключем, що відкриває світ для людини і людину для світу.

Отже, висновуємо, що віра в себе проходить три етапи:

1. Розуміння свого внутрішнього світу.
2. Подолання страху.
3. Віра у свої можливості.

Відтак віруюча людина одержує "нагороду" за свою добру поведінку вже при житті – у вигляді гармонії буття.

Тому здоровому суспільству перш за все потрібна особиста віра кожної людини в свою найвищу цінність, а згодом релігійна віра, що від

догми про особисту душу веде до віри у всепоглинаючого Господа – алегорію невідвортної долі, метафізичних законів природи та незмінного суспільного укладу життя.

Здорова віра в ціннісно-смісловий Абсолют зміцнює знання, привносить в освіту ціннісний аспект. Позаяк роль освіти на сьогодні полягає у тому, щоб досягти розуміння зв'язків та узгодженості між різними галузями знання і досвіду. Адже для розуміння великого витвору мистецтва потрібно дивитися на всю картину в цілому, намагаючись збагнути стосунки між усіма її деталями, а не зосереджуватися на якомусь одному з її фрагментів. Тому для вивчення особистості недостатньо займатися лише наукою. Для цього потрібне знання релігії й інших форм духовної культури – філософії, мистецтва, моралі, літератури, музики, історії і багатьох інших галузей. Із цього взаємозв'язку всі вони черпають свої життєві сили, збагачуючи одна одну новим духовним змістом.

Отже, ми дійшли до суттєвого моменту: віра та релігія настільки вплетені в повсякденність, що часом важко вирізнити в житті щось позарелігійне.

Звісно, цінності кожного народу мають свої пріоритети, особливо, коли йдеться про так звані суспільні цінності (societal values), на яких позначаються особливості культури різних суспільств. І хоча вони здебільшого носять загальнолюдський характер, проте релігійна компонента виступає в ролі об'єднувального фермента усіх культур. Так, за свідченням професора Дж. Фоутса, в системі вартостей американського суспільства надзвичайно цінуються: самодисципліна в праці, често-любство, незалежність мислення, повага до людини, самоконтроль, суспільна відповідальність, порядність і чесність. Не важко відчутти, що на цьому виборі позначився вплив прагматичного світогляду і прагнення до матеріального успіху. Схильність студентів до таких вартостей всіляко заохочується. Водночас у східних культурах помітне місце посідає конформізм, колективізм, покірність владі тощо [9]. А об'єднує молодих

людей – це власна точка зору, яка відображає їх природні потяги та життєвий досвід: природний потяг психологічно здорової людини – ставитися з повагою та співчуттям до кожного, хто не завдав шкоди особисто їй, тобто це гармонія в стосунках особи з іншими людьми, із зовнішнім середовищем. Вона досягається через християнське розуміння любові: стався до ближнього свого так, як ти би хотів, щоб інші ставилися до тебе. Люди (непомітно для нас) відповідають нам взаємністю, звідси і відоме твердження, що нас оточують такі люди, на яких ми заслуговуємо. У соціальній сфері цей принцип передбачає визнання рівності всіх. Водночас він є також основою утвердження власної гідності: я маю право вимагати, щоби до мене ставилися так, як я ставлюся до інших людей. Принаймні ставлячись чесно до суспільства, влади, громадських організацій, я маю право вимагати, щоби вони так само ставилися й до мене. Таким чином, релігійний ідеал любові провадить до основ демократії.

Людство без віри в найвищу цінність людини здатне лише загинути від страху. Бідність, утруднений доступ до якісної освіти та медицини, соціальна нестабільність, насильство; екологічні проблеми, виснаження природних ресурсів, які століттями давали щедрі кредити світовій економіці – все це неабияк хвилює мислячих людей. Але страх з'являється тоді, коли немає віри. Брак простої людської віри, яка творить чудеса та допомагає долати небезпеки, є найбільшою проблемою розвитку сучасних суспільств.

Чимало молодих людей страждають також і через зневіру у власні сили. Вони впевнені, що їх особиста активність не може змінити світ на краще. Не вірячи, що їх особистість і моральні принципи чогось варті, вони легко піддаються на агресивні заклики примітивних спільнот, протестні настрої молодіжних субкультур. Не будучи впевненою, що її молоде тіло є унікальним ціннісним особистісним утворенням з притаманним йому великим потенціалом розвитку, молода людина розмінюється на швидкоплинні та небезпечні насолоди. Показником зневіри людини у значущості власного життя є велика кількість самогубств, і статистика показує, що з кожним днем

зневіра людини у собі досягає свого крайнього, суїцидального прояву все частіше. Лише зміцнення віри в себе врятує людську особистість, яка є фундаментом розвитку людства.

Якщо в науці побудова теорії починається з гіпотези, а формулювання гіпотези можливе завдяки вдалим аналогіям і спостереженням, то необхідність звернення до аналогій, як правило, виникає з віри в те, що певні найбільш вивчені явища, процеси і речі можуть бути подібні з іншими, не цілком вивченими. У цьому випадку віра одухотворює людську особистість і її діяльність, переконує в істинності обраного шляху для самовдосконалення. Вона спонукує до теоретичних узагальнень, мобілізує до використання засвоєних знань у вирішенні нових проблем, допомагає відшукувати зв'язки відомого з невідомим у процесі самоосвіти студентів. За допомогою віри студент спроможний проникнути в область непізнаного, прагнучи до досягнення того, що недоступне на даному етапі розвитку людської культури тими чи іншими засобами і методами раціонального пізнання: спостереження, експерименту, формально-логічними методами (індукцією або дедукцією). Без віри немає оптимізму. Наприклад, якщо у студентів відняти віру в їх здатність до засвоєння знань або просто похитнути її, всі наші теоретичні узагальнення, аргументації, пропаганда передового педагогічного досвіду нічого не коштуватимуть. Вони не знаходитимуть опору і спонукальних стимулів у свідомості молодої людини.

Здійснення реформи в сфері освіти – процес свідомої творчості всього педагогічного співтовариства, яке не тільки вірить в її здійснення, а й створює для неї всі передумови. Але ж перш, ніж створювати умови для реалізації ідей реформи, треба мати певну філософську стратегію і переконатися у її дієвості, повірити в її можливість. Адже в історії не було переконливих прикладів успішної реалізації освітньої реформи. Натомість ми знаємо, що такі новації іноді завершувалися застійними явищами в освіті. Ми не схильні вдаватися і до крайнощів: уважати ідею реформування системи освіти предметом тільки віри і мрій, що було

властиво марксистам-утопістам. Знання методології реформи і віра в її позитивну результативність повинні бути рівноправними складовими загальнонаукової концепції як синтезу раціонального та емоційного. В. Шердаков з цього приводу зауважив, «що не може бути ідеалом людина, котра завжди і в усьому керується тільки розумом. Тип чистого раціоналіста навряд чи можливий, натомість переважання раціонального начала над емоційним не можна вважати позитивним явищем» [12, с. 191]. У цьому зв'язку Ф. Достоевський, будучи не лише геніальним письменником, а й психологом, зауважив, що таке переважання вбиває у людині "живе життя", позбавляє її вільної діяльності та природності. І дійсно, емоційна пристрасть героя роману «Брати Карамазови» Дмитра і розум його брата Івана не привели їх обох до добра та істини. Отже, єдність чуттєвого і раціонального в процесі формування у студентів релігійного світогляду означає не крокування одного за одним, а неодмінну участь і того, і іншого в проекції образу світу. Тому поєднання емоційного з раціональним, знання з вірою не суперечить теорії та принципам гуманізації освіти. Навпаки, це поєднання може стати могутнім засобом завоювання не тільки студентських умів, а й їх сердець. Правда, при цьому завжди треба пам'ятати, що один заклик до віри в Божественне творіння світу нічого позитивного не дасть, тому що в ньому наявний елемент насильства.

Віра в Бога повинна самостійно дозріти в умах і серцях більшості студентів. А завдання педагогів повинно полягати в тому, щоб створити для цього тільки розумні теоретико-методологічні передумови. Отже, ми можемо визначити, що віра – єдиний психологічний феномен, але використаний він може бути по-різному. Наприклад, у науковому пізнанні «... віра – це крила, які дають нам знання істини, правильне розуміння законів і шляхів розвитку життя, наукове передбачення. Із цієї віри випливають і її складники: віра в людину, в її силу; віра в могутнє і безмежне пізнання. Це гарне слово – віра ... І її нерозривний зв'язок з

іншим поняттям – «знання». Знання – ґрунт, коріння для віри. Віра – крила для знання» [4, с. 11]. Що ж до релігійної віри, то «віра є впевненість в існуванні невидимого так само, як і видимого, в існуванні бажаного і очікуваного, наче теперішнього. Знання ґрунтуються на досвіді, а віра – на довірі до свідoctва істини ... Знання належить уму, а віра – серцю ... Чому потрібні не тільки знання, але й в першу чергу віра? Оскільки предметом вивчення є Бог незбагнений, то багато частин вчення не могли бути охоплені розумом» [4, с. 11]. У цьому випадку існує і перевага віри над знанням, бо йдеться про трансцендентний об'єкт. З цього випливає необхідність дослідження ступенів поглиблення знання, які можуть виступати як міри зміцнення віри, оскільки логічно мислячий суб'єкт завжди має на увазі, як підставу для свого розмірковування, щось, що передує доведенню і прийняте ним на віру, чи то самоочевидний факт, результат інтуїтивного мислення, гіпотезу чи думку авторитету. В усіх цих наведених випадках лежить в основному акт віри. Так, наявність факту дає підставу прийняти те чи інше положення за істину. Інтуїтивна здогадка, заснована на швидкоплинному процесі індуктивних суджень укупі з аналогією та іншими формами мислення, елемент в нескінченній індукції, послідовність міркувань і т. ін. вселяють у студента віру в безпомилковість його внутрішнього досвіду, уявного експерименту. Обґрунтовуючи свій пізнавальний акт, наприклад, на гіпотезі, студент знаходить віру в істинність цього гіпотетичного елементу пізнання і направляє весь спектр своїх творчих, пізнавальних можливостей до пізнання істини з метою підтвердження цієї віри логічними засобами, спираючись при цьому або на авторитет більш широкого, хоча й іншого доказу, або на віру в його бездоганність. Зауважимо, що ці елементи віри є в процесі становлення будь-яких знань, бо не можна (та й не потрібно) щоразу виводити знання з їх початкового рівня, наприклад, щоразу перевіряючи таблицю множення Піфагора. Не вірячи в реальність початкових знань, не довіряючи їм, не можна рухатися вперед.

Висновки. Таким чином, довіра до загального, як первісного щабля віри, є першим психологічним стійким моментом в процесі засвоєння студентами знань. На наступному етапі віра перетворюється на більш стійкий елемент, тобто стає науковою, оскільки в процесі доведення послуговується логічним аналізом, в який включаються інші форми мислення і методи пізнання. Від такої «дискурсивної віри» залежить достовірність самого знання, як міцність та істинність теорії залежить від практики. Засновані на вірі передумови є не тільки початковим моментом самостійного здобування студентами знань, але і передумовами критерію їх істинності, оскільки віра займає проміжну ланку між теорією і практикою. З вірою в перемогу ми вистояли на Майдані, солдати беруть участь в АТО, вірячи у шляхетність своїх вчинків і дій, з вірою люди підкорюють гірські вершини, йдуть на освоєння космосу. Взагалі, будь яке починання було б неможливим, якби не було віри в його результативність. Без віри студентів в силу знання неможливе пізнання.

Отже, жоден студент не може працювати в повну силу, із справжньою іскоркою, з вогником, творчо, натхненно, якщо у нього не буде усвідомлення, віри в те, що зроблене ним є справою благородною, корисною, необхідною для нього самого. Без такої віри він буде інфантильним, не творцем, а простим виконавцем справи «від» і «до». Свідома віра виражає внутрішню переконаність студента в істинності ідеї, правильності плану його практичної реалізації. У ній об'єктивно-істинне знання переходить в суб'єктивну впевненість, яка штовхає, спонукає, психологічно налаштовує студента на практичні дії щодо втілення ідеї в життя, переконує у її необхідності для розвитку та самовдосконалення особистості. Без перетворення ідеї в особистісне переконання неможлива ні соціалізація особистості, ні її активізація. Перетворення знань, самостійно здобутих студентами, в їх особистісне переконання – це завдання сучасної гуманізації освіти. Релігійну віру не можна нічим витіснити з серця віруючого студента. Без віри студентів

у власні сили, в істинність передбачень, в авторитет педагогів освіта і виховання приречені на безплідність.

Література

1. Андреев Д. Л. Роза Мира / Д. Л. Андреев. – М.: «Клышников-Комаров и К», 1992. – 283 с.
2. Біблія або книги Святого Письма Старого і Нового Завіту. – К.: Нове життя, 1992. – 1087 с.
3. Моисеев Н.В. В зоне неопределенности/ Н. В. Моисеев // Наука и религия. – М., 1989. – № 2. – С. 2 – 7.
4. Осипов А. А. Катехизис без прикрас / А. А. Осипов. – М., 1963. – 328 с.
5. Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку особистості [Монографія] / Е. О. Помиткін. – К.: Наш час, 2005. – 280 с.
6. Релігієзнавство : Підручник / За ред. В. І. Лубського, В.І. Теремка. – К. : Академія, 2000. – 408 с.
7. Русова С. Вибрані педагогічні твори / С. Русова – К.: Освіта, 1996. – 304 с.
8. Ушинський К. Д. Твори: в 6 т. Т. 6 : Матеріали для третього тому «Педагогічної антропології». Психологічні статті. Біографічні матеріали / К. Д. Ушинський . – К. : Рад. шк., 1955. – 615 с.
9. Fouts G. T. Education for Moral Living: Guidelines for School Programs / G. T. Fouts // Symposium on Curriculum Reform in Education. – 1993. – 19– 21 May. – P. 184.
10. Франк С. Л. Предмет знания. Душа человека. Мн.: «Харвест» / С.Л. Франк – М. : «АСТ», 200. – 631 с.
11. Фролов К.Ф. За гранью науки / К. Ф. Фролов // Наука и религия. – М., 1988.– 5-10 с.
12. Шердаков В. Н. Иллюзия добра /В. Н. Шердаков // Моральные ценности и религиозная вера. – М., 1983.

ЗНАЧЕНИЕ ФЕНОМЕНА ВЕРЫ В ФОРМИРОВАНИИ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТОВ

Г.М. Груць

Определено сущность религии и веры, обоснована необходимость включения феномена веры в общую методологическую платформу гуманизации образования, как отсутствующего элемента целостности образовательной парадигмы, охарактеризованы этапы становления веры в себя, проанализирована взаимосвязь знаний и веры.

Ключевые слова: вера, религия, феномен веры, религиозность, знания, развитие, воспитание, личность.

MEANING OF FAITH PHENOMENON IN THE FORMATION OF STUDENT'S PERSONALITY

G.M. Hruts

In the paper the author defines the essence of religion and faith, grounds the necessity of including faith phenomenon as the lacking element of educational paradigm integrity into the general methodological platform of education humanization. The researcher also provides characteristics of the stages of developing faith in oneself and analyses connection between knowledge and faith. In the work it is found that faith is human's innate quality and for this reason it should be used as one of the core components in forming integral personality, competing in this sense with socialization. The author argues that strengthening faith in oneself will save human personality which is the foundation of humanity development. Students' faith in their abilities, in teachers' authority, in the reality of predictions will help them in personal realization.

Key words: faith, religion, faith phenomenon, religiousness, knowledge, development, education, personality.
